

1.

Wstęp

Ruch, jako atrybut życia, warunkuje ciągle dostosowanie się organizmu do zmian środowiska naturalnego, decydował nie tylko o przetrwaniu pojedynczego człowieka, ale także gatunku ludzkiego. Wzrastający poziom rozwoju cywilizacyjnego w znacznym stopniu ograniczył aktywność ruchową człowieka, wprowadzając do pracy zawodowej i życia codziennego wiele maszyn i urządzeń, które zastąpiły bądź znacznie ograniczyły wykonywaną przez niego pracę fizyczną. Zachowania ruchowe człowieka są w dużej mierze odzwierciedleniem jego możliwości dostosowania się do otoczenia, jednak zmniejszeniu uległy wymagania ze strony środowiska (Sławińska 2000).

Do najważniejszych czynników różniących aktywność ruchową populacji polskiej zalicza się: płeć, wiek, miejsce zamieszkania i wykształcenie.

U dzieci i młodzieży obserwowana jest powszechnie zdecydowanie większa pozaszkolna aktywność chłopców niż dziewcząt. W badaniach znajduje potwierdzenie fakt, że kobiety częściej niż mężczyźni czas po pracy zawodowej i wykonaniu zajęć domowych przeznaczają na odpoczynek bierny (Bomirska, Gawlak-Kica 1997).

W Polsce, w świetle badań, poświęca się zbyt mało czasu ćwiczeniom fizycznym (Woynarowska i wsp. 1993). Wraz z wiekiem zwiększa się odsetek ludzi nieaktywnych ruchowo, a rodzaj i intensywność wysiłku zaspokajają podstawowe potrzeby fizjologiczne organizmu (Woynarowska 1997; Ważny 1998).

Badania wykazują, że im niżej znajduje się grupa w skali stopnia wykształcenia, tym mniej czasu poświęca aktywnej rekreacji (Bomirska, Gawlak-Kica 1997). Jednak bariera ekonomiczna nie jest tutaj jedyną przyczyną ograniczającą czynną działalność rekreacyjną. Równie duże znaczenie ma brak odpowiednich wzorców, nawyków i motywacji do aktywnego spędzania czasu wolnego (Sławińska 2000). Na przykład Szeklicki (1997) w badaniach nad pozaszkolną aktywnością fizyczną dzieci i młodzieży stwierdził, że chłopcy mieszkający na wsi podejmują aktywność fizyczną rzadziej od swoich rówieśników z miast, natomiast dziewczęta z małych miast deklarują mniejszą aktywność fizyczną niż dziewczęta z dużych miast i wsi.

W obliczu zjawiska hipokinezji, które obserwuje się w populacji współczesnych Polaków, niezwykle ważne staje się śledzenie przemian zachodzących w środowisku życia w kontekście zagrożeń prawidłowego rozwoju ruchowego młodej populacji, czy też sprawnego funkcjonowania w okresie dorosłości (Chrząstek-Spruch 1982; Drabik J., Drabik P. 1997; Drozdowski 1990; Osiński 1994; Przewęda 1980; Siniarska 1982, 1984; Szopa i wsp. 1985; Wolański, Parizkova 1976; Wolański, Siniarska 1986).

Dla badaczy szczególnie interesujące są fazy intensywne i wielokierunkowe zmiany w motoryce ludzkiej, a wśród nich – progresywna faza rozwoju ruchowego w ontogenezie człowieka przypadająca na okres dzieciństwa i młodości.

Przez pojęcie rozwoju ontogenetycznego (osobniczego) człowieka rozumiemy ściśle ze sobą powiązane i nieodwracalne (lub trudno odwracalne w normalnych warunkach) zmiany, jakim podlega organizm człowieka w okresie od zapłodnienia do śmierci (Wolański 1975). Związany jest on z wieloma ukierunkowanymi, występującymi w odpowiednim czasie i kolejności procesami. Przekształcenia rozwojowe powodowane są przez procesy wzrastania, różnicowania i dojrzewania (Young 1978; Wolański 1983). Wzrastanie obejmuje zmianę wielkości organizmu jako całości, jego wymiarów i masy, jest efektem pomnażania liczby komórek. Różnicowanie jest wyrazem doskonalenia struktury, zmian proporcji organizmu, natomiast dojrzewanie przejawia się w doskonaleniu funkcji poszczególnych układów i narządów (Denisiuk, Milicerowa 1969; Drozdowski 1984; Kopczyńska-Sikorska 1986; Ignasiak 1988).

Rozwój człowieka przebiega w bezpośredniej konfrontacji ze środowiskiem zewnętrznym, przy czym oddziaływanie to następuje dwukierunkowo, co powoduje zmiany zarówno w organizmie człowieka, jak i w otoczeniu. Mając na względzie powyższe, rozwój można traktować jako stały proces przystosowywania się do warunków środowiska w związku ze zmianami, którym wraz z upływem czasu ulega struktura i właściwości środowiska wewnętrznego organizmu człowieka (Wolański 1975).

Prowadzone w Polsce i na świecie obserwacje rozwoju fizycznego dzieci i młodzieży pozwoliły rzetelnie opisać kolejne fazy powiększania się wymiarów i zmiany proporcji ciała, jak również ustalić czas i sekwencję skoków pokwitaniowych głównych parametrów struktury morfologicznej (Bocheńska, Chrzanowska 1993; Chrzanowska i wsp. 1992; A. Mleczko, M. Mleczko 1994).

Ocena genetycznych uwarunkowań zdolności motorycznych jest z wielu powodów bardziej skomplikowana. Na zdolności motoryczne składają się bowiem kompleksy cech somatycznych i funkcjonalnych o różnym udziale i powiązaniach, podlegających w różnym stopniu kontroli genetycznej (Szopa 1992).

Spośród czynników środowiskowych warunkujących tryb życia, a przez to mających pośredni wpływ na przebieg procesów rozwojowych, najczęściej rozpatruje się: miejsce zamieszkania (region, wielkość osiedla, stan degradacji środowiska) oraz status społeczno-ekonomiczny rodziny (wykształcenie i zawód rodziców, liczba dzieci w rodzinie, dochód na osobę, warunki mieszkaniowe).

Wyniki przeprowadzonych badań potwierdzają duże znaczenie dla przebiegu i tempa wzrastania dzieci i młodzieży czynników społeczno-

ekonomicznych. Odpowiedzialne są one zarówno za różnice międzyśrodowiskowe: miasto – wieś jak i wewnątrz tych środowisk (Bielicki wsp. 1997).

Problematyka biologicznych skutków nierówności społecznych w Polsce doczekała się wielu opracowań, z których wynika, że dzieci mieszkające w dużych aglomeracjach, pochodzące z rodzin małodziejnych, w których rodzice mają wykształcenie wyższe, wykazują korzystniejszy poziom rozwoju somatycznego w porównaniu z rówieśnikami, których warunki życia są odmienne (Bielicki i wsp. 1988; Bocheńska 1978; Borysławski i wsp. 1990; Charzewski 1981; Chrzanowska i wsp. 1992; Chrzęstek-Spruch 1982; Goryński, Polus-Szaniawska 1984; Hulanicka 1990; Jedlińska 1985; Kaczmarek 1995; Łaska-Mierzejewska 1983; Osiński 1988; Pilawska i wsp. 1981; Sławińska i wsp. 1997; Szklarska, Welon 1996; Szopa 1990; Waliszko, Wich 1990; Żekoński, Wolański 1987).

Wyraźna zależność rozwoju somatycznego od czynników środowiska bytowego motywuje do badań relacji między środowiskiem życia a rozwojem funkcjonalnym młodego pokolenia. Wiadomo, że część zmienności funkcjonalnej tkwi w podłożu morfologicznym, część natomiast w stworzeniu niejednakowych warunków życia przez rodzinę i społeczeństwo.

Większość opracowań potwierdza istnienie słabych związków pomiędzy stopniem urbanizacji osiedla i czynników społeczno-ekonomicznych a stanem rozwoju funkcjonalnego organizmu (Ambroży 1997; Arlet 1985; Bocheńska 1978; Charzewski, Przewęda 1988; Dutkiewicz 1985; Gołąb 1993, 1997; Jopkiewicz 1979; Kopczyńska-Sikorska i wsp. 1980; Mleczo 1991; Orlicz 1996; Osiński 1988; Przewęda 1994, 1998; Pytel i wsp. 1995; Strzelczyk 1995; Szklarska 1998; Szopa i wsp. 1985; Szopa 1988; Szopa, Arlet 1989; Żak, Zagórski 1981).

Pod wieloma względami małe osiedla są cywilizacyjnie zacofane, co nie pozostaje bez wpływu na jakość życia ich mieszkańców. Wieś dzieli od miasta duży dystans, szczególnie w sferze oświaty, kultury i higieny osobistej. Stale pogarszające się położenie mieszkańców wsi skłania badaczy do coraz większego zainteresowania się tym środowiskiem.

Dzieci wiejskie prezentują niższy poziom rozwoju morfologicznego i dojrzałości płciowej niż ich rówieśnicy z miast, a dystans wieś – miasto ulega zwiększeniu, gdy brana jest do porównań populacja wielkomiasta (Bielicki i wsp. 1981, 1997; Borysławski i wsp. 1990; Hulanicka i wsp. 1990; Hulanicka 1996; Jedlińska 1985; Jopkiewicz 1996; Malinowski 1978; Waliszko i wsp. 1980).

Niektórzy badacze wskazują, że największą sprawność fizyczną osiąga ją dzieci ze średnich miast (Pytel i wsp. 1995; Welon i wsp. 1997). Z kolei Szklarska (1998) w swoich badaniach dowodzi, że im wyżej grupa znajduje się na skali urbanizacyjnej, tym lepsze osiąga rezultaty w niektórych próbach sprawnościowych (skok, bieg krótki, rzut piłką lekarską), w innych natomiast lepsze są dzieci ze wsi (bieg zygakiem, rzut piłką palantową). Charzewski,

Przewęda (1988) stwierdzają natomiast, że brak jest gradientów (różnic) ogólnej sprawności fizycznej dla zmiennej – stopień urbanizacji.

Jednak najczęściej spotykaną tezę jest, że dzieci miejskie są sprawniejsze od dzieci wiejskich, chociaż istnieją pewne obszary zdolności motorycznych, gdzie odnotowano proporcje odwrotne, np. siła mięśniowa (Dutkiewicz 1980; Ignasiak i wsp. 1997; Mleczko 1991).

Według Strzelczyka (1995) znaczenie dla rozwoju ruchowego dzieci wiejskich ma czynnik lokalny o charakterze demograficznym, to jest usytuowanie miejscowości w stosunku do centrum województwa i wynikające z tego implikacje.

Szopa (1994) uważa, że głównymi stymulatorami środowiskowymi sprawności motorycznej są aktywność ruchowa i tryb życia, a nie zawód, wykształcenie rodziców lub wyposażenie mieszkania.

Obecnie w Polsce i na świecie badania zmierzają w dwóch kierunkach. Pierwszy z nich, zgodnie z koncepcją H-RF (ang. *health-related fitness*), rozpatruje zagadnienie sprawności motorycznej z punktu widzenia utrzymania zdrowia, ograniczenia częstości chorób cywilizacyjnych, opóźnienia procesów inwolucyjnych, a także utrzymania przez możliwie najdłuższy czas optymalnego poziomu sprawności osób starszych. Drugi kierunek tych badań to osiągnięcia motoryczne M-FP (ang. *motor-fitness performance*) związane ze sportem wysoko kwalifikowanym i jego wpływem na organizm człowieka (Osiński 1998).

Zagadnienie rozwoju motorycznego i somatycznego dzieci ma bogatą tradycję, jednakże większość badań jest prowadzonych na populacjach wielkomiejskich (Bielicki i wsp. 1981, 1997; Jedlińska 1985; Jopkiewicz 1996; Welon i wsp. 1997).

Coraz częściej jednak badania prowadzone są na populacjach wiejskich, ponieważ w tych środowiskach kumulują się inne czynniki, tj. kulturowe, materialne, biologiczne itd. Badania populacji wiejskich dowodzą, że ich poziom sprawności fizycznej jest niższy od dzieci miejskich (Charzewski, Przewęda 1988; Strzelczyk 1995; Żekoński, Wolański 1987).

Przed uogólnianiem średnich wyników ogólnopolskich przestrzegali w krytycznej polemice Charzewski (1994), który zwracał uwagę na konieczność oddzielnego analizowania rozwoju dzieci i młodzieży należących do odrębnych środowisk. Wykazał on, że w latach 1979-1989 u dzieci ze wsi znacznie wzrosła wysokość ciała, jednocześnie jednak istotnie obniżył się poziom ogólnej sprawności fizycznej. Natomiast u dzieci miejskich mniej zaznaczył się trend wysokorosłości, lecz poprawiła się ich ogólna sprawność fizyczna.

Przyjmując za Bielickim (1989), że ludność Polski jest jednolita etnicznie i względnie jednorodna genetycznie, w dalszej części uwzględniono jedynie aspekty uwarunkowań środowiskowych.

Przewęda (1993) i Wolański (1999) utrzymują jednak, że to geny różnicują rozwój człowieka, natomiast środowisko je modyfikuje.

Zatem poszukiwanie przyczyn zróżnicowania rozwoju motorycznego różnych populacji wynikających z oddziaływania środowiska należy przeprowadzać na pojedynczych elementach składających się na ten rozwój.

W przypadku zmian w rozwoju motorycznym wynikających z oddziaływania czynników środowiskowych i treningu mamy do czynienia z przystosowaniem typu adiustacyjnego. Podwyższony poziom rozwoju motorycznego (uzyskany w wyniku podejmowania aktywności fizycznej przez osobnika w okresie wzrastania) po ustaniu bodźca przejawia tendencję do powrotu do poprzedniego stanu (Szopa 1993).

Do najbardziej trwałych reakcji i jednocześnie ze zdrowotnego punktu widzenia najbardziej pożądanymi należą takie, które powodują tworzenie się właściwych postaw ludzkich wobec aktywności i sprawności fizycznej. Ich komponenty behawioralne, emocjonalne i intelektualne są uwarunkowane czynnikami środowiska społeczno-kulturowego (Przewęda 1993).

W dotychczasowych badaniach autorzy zgodnie dochodzą do wniosku, że właśnie aktywność fizyczna jest bezpośrednim czynnikiem wpływającym kształtująco na rozwój motoryczny i somatyczny człowieka. Optymalny jej poziom u dzieci i młodzieży to taki, który zabezpiecza potrzeby ruchowe i stymuluje rozwój ich organizmu, warunkuje zdrowie (Kemper 1999). Brak aktywności fizycznej u dorosłych stwarza realne zagrożenie wystąpienia niektórych chorób cywilizacyjnych (Drabik 1995).

Istotnym czynnikiem zwiększającym zakres aktywności fizycznej dzieci jest środowisko fizyczne, urządzenia sportowe, położenie parków, szkół ze sportową infrastrukturą (Greendorfer, Ewing 1981; Sallis i wsp. 1990). Łatwość dostępu do tych urządzeń w mieście jest znacznie wyższa aniżeli na wsi, co wydaje się bezpośrednio wpływać na poziom aktywności dzieci miejskich, które preferują formy sportowe (Szpis 1989; Wanat 1988). Natomiast formy rekreacyjnej aktywności częściej spotykane są u dzieci zamieszkujących na wsi (Szeklicki 1997).

Osiński (1988) podkreśla w swojej pracy, że na obecnym etapie niezbędne wydaje się w dalszej kolejności podjęcie próby możliwie wiarygodnej analizy czynników środowiskowych mogących modyfikująco wpływać na zmienność relacji zachodzących między strukturą i funkcją organizmu człowieka. Badania ukierunkowane na rozpoznawanie i opisywanie czynników determinujących rozwój somatyczny i motoryczny podkreślają złożoność interakcji występujących między poszczególnymi czynnikami środowiska wewnętrznego i zewnętrznego (Wolański 1983). W odniesieniu do badań środowiska zewnętrznego Przewęda (1993) wyraża pogląd, że wyodrębnienie poszczególnych jego elementów potrzebne jest dla uściślenia pomiarów. Ponieważ jednak elementy te wchodzi w ciągłe interakcje między sobą, ograniczyć się można do uogólnionych pojęć środowiska biogeograficznego

i społeczno-ekonomicznego, których rozróżnienie uległo zacieraniu w trakcie tworzenia przez człowieka cywilizacji. W tej sytuacji powstaje nowy aparat pojęciowy; mówi się mianowicie o ekosystemach (np. miejskim, wiejskim), w których czynniki naturalne i kulturowe tworzą swoistą kompozycję. W takim ujęciu środowisko wpływa na rozwój motoryczny w sposób bezpośredni – pobudzając lub hamując rozwój poszczególnych jego wyznaczników oraz pośredni, tj. oddziałując na cechy somatyczne i procesy rozwojowe warunkujące następnie zdolności motoryczne człowieka (Strzelczyk 1995). Czynniki egzogenne, które podlegają ciągłym zmianom, pełnią bardzo istotną rolę w kształtowaniu fenotypowego obrazu jednostek i populacji (Szopa 1990; Wolański i wsp. 1986). Stąd też istnieje potrzeba obserwacji siły, kierunku i skutku ich oddziaływania, w celu zapewnienia harmonijnego rozwoju młodej populacji. Prace z tego zakresu najczęściej dotyczą uwarunkowań środowiskowych na drodze porównań między populacjami zamieszkującymi tereny o różnym stopniu urbanizacji lub na podstawie ogólnie pojmanego statusu społeczno-ekonomicznego i jego składowych.

Analizując wyniki przeprowadzonych badań można stwierdzić za Przewędą (1999), że poziom sprawności fizycznej dzieci i młodzieży w wieku szkolnym jest powiązany z wykształceniem rodziców. Autorzy podkreślają, że wpływ ten jest niezwykle złożony. Określa między innymi środowisko kulturowe i różnicuje uczestnictwo w kulturze, także fizycznej. Zróżnicowanie to przejawia się między innymi w stosunku do problematyki odżywiania, opieki lekarskiej, higieny i zdrowia, struktury wydatków, stosowanych metod wychowawczych czy też modelu spędzania czasu wolnego, a szczególnie aktywności fizycznej (Charzewski 1981,1989; Chrzanowska i wsp. 1992; Przewęda 1985).

Na kształtujący wpływ środowiska rodzinnego nakłada się działalność szkoły. Wiele badań wskazuje na zależności pomiędzy warunkami szkół, liczbą godzin wychowania fizycznego a poziomem sprawności motorycznej dzieci (Denisiuk 1968; Przewęda 1985; Strzelczyk 1995; Sulisz 1991, Żak 1994). Podkreśla się fakt, że oddziaływanie szkoły powinno koncentrować się, obok kształcenia motorycznej składowej sprawności fizycznej, na osiągnięciu kształcąco-wychowawczych celów perspektywicznych. Podstawowym zadaniem tak rozumianego wychowania fizycznego jest przekonanie uczniów o korzyściach płynących z aktywności ruchowej oraz ukształtowaniu nawyków higieniczno-zdrowotnych i ruchowych (Demel, Skład 1986; Osiński 1991; Przewęda 1987; Strzelczyk 1995).

Mając świadomość, że ostatnie lata niekorzystnie wpływają na rozwój polskiej wsi, a co za tym idzie – kurczy się rynek pracy, wzrasta bezrobocie, a gospodarstwa rolne są nieopłacalne (szczególnie dotyczy to gospodarstw do 5 ha) (Kołodziejczyk 1995), można przypuszczać, że polska wieś zmienia się. Następują różne kierunki jej rozwoju, istnieją gminy typowo rolnicze, usługowe, przemysłowe itp.

Z badań Sławińskiej (2000), która zajmowała się zróżnicowaniem rozwoju motorycznego i somatycznego populacji wiejskiej w regionach różniących się pod względem stopnia uprzemysłowienia (region rolniczy i przemysłowy), wynika, że region przemysłowy stwarza korzystniejsze warunki dla rozwoju dzieci i młodzieży niż region rolniczy. Na poprawę warunków w pierwszej kolejności zareagowali chłopcy w regionie przemysłowym, co wynikało z ogólnie lepszych warunków społeczno-ekonomicznych rodzin zamieszkujących ten region. Natomiast wyniki prób motorycznych wykazały, że środowisko rodzinne na wsi stwarza potomstwu niejednakowe szanse rozwoju zdolności motorycznych.

W ostatnich latach w Polsce gwałtownie zmienia się stratyfikacja społeczna, m.in. styl życia, warunki pracy, prestiż poszczególnych klas społecznych i grup zawodowych, sposób odżywiania. Wywołuje to zmianę ról i charakteru oddziaływania poszczególnych wyznaczników społeczno-ekonomicznych rodziny na przebieg rozwoju młodego pokolenia (Jopkiewicz, Zaręba 2000). Stąd też w dobie przekształceń związanych z transformacją ustrojową istotne wydaje się rozpoznanie, co jest korzystne dla rozwoju dziecka wobec zmieniającego się środowiska społecznego. Systematyczne śledzenie tych zachodzących na wielką skalę przeobrażeń nabiera obecnie dużego znaczenia.

W latach dziewięćdziesiątych wsie wielkopolskie charakteryzował dynamiczny wzrost gospodarczy i poprawa warunków życia mieszkańców, czego nie obserwowano w innych regionach Polski (Gulbicka, Niewęgłowska 1995; Kołodziejczyk 1995). Opisywanym zjawiskom towarzyszył proces transformacji, rozumianej szeroko jako przemiany wykraczające poza gospodarkę i obejmujące zmiany polityczne, społeczne i kulturowe. Cel i kierunek transformacji nie muszą być przesądzone (Kochanowicz 1998).

Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych w Polsce obserwowano przeobrażenia w wielu dziedzinach życia. Wyraźnemu wzrostowi, czasami kilkukrotnemu, uległy parametry o charakterze materialnym przejawiające się w długości dróg, sieci wodociągowej, zużycia energii elektrycznej i paliw, liczbie powstających punktów sprzedaży detalicznej i inne. Natomiast w sferze kulturowej obserwowano regres charakteryzujący się zmniejszeniem liczby bibliotek i czytelnictwa oraz zmniejszeniem liczby kin.

Proces transformacji przebiega zarówno w środowisku miejskim, jak i wiejskim, chociaż jak zauważa Sławińska (2000), w niektórych regionach transformacja omija wieś, powodując jej zubożenie. Głębię zmian w strukturze polskiej gospodarki i społeczeństwa polskiego będzie można ocenić dopiero wówczas, gdy zarysowane wyżej tendencje zaczną się wyraźniej kryształizować w różnych płaszczyznach życia. Dotyczy to również rozwoju osobniczego młodego pokolenia. Struktury społeczne nie podlegają jednak większym przeobrażeniom nawet w kilkudziesięcioletnich okresach. Pozostają stabilne również w czasie kryzysów i systemowych przemian. Struktury

społeczeństwa polskiego, towarzyszące transformacji na początku lat dziewięćdziesiątych nie zmieniły konfiguracji dystansów między podstawowymi klasami i kategoriami społeczno-zawodowymi (Domański i wsp. 1991).

Perspektywa transformacji w wymiarze ekonomicznym i towarzyszące jej procesy integracji europejskiej mogą być zapowiedzią zasadniczych zmian w społecznej i zawodowej strukturze Polski. Należy się zatem liczyć ze spadkiem zatrudnienia w rolnictwie i przemyśle, a także przekształceniem struktury zatrudnionych ze szczególną rolą sektora usług i wysoko zaawansowanej technologii (Adamski 1994; Harvey 1996; Sosnowska 1998).

Mając na względzie powyższe, Strzelczyk (1995) dokonał próby opracowania, a następnie empirycznej weryfikacji modelu teoretycznego, uwzględniającego wybrane elementy, mające odzwierciedlać wydzielone płaszczyzny uwarunkowań rozwoju ruchowego dzieci oraz zależności występujące między tymi elementami i ich właściwościami (ryc. 1).

W pierwszej płaszczyźnie umieszczone zostały czynniki środowiska lokalnego (kulturowe, materialne, terytorialno-demograficzne) i czynniki środowiska rodzicielskiego (kulturowe, socjalne, biologiczne), następnie uwzględniono czynniki środowiska szkolnego. Ponieważ wymienione zespoły czynników niekoniecznie oddziałują bezpośrednio na poszczególne wyznaczniki rozwoju motorycznego, w płaszczyźnie tej wprowadzono dodatkową grupę czynników – przejawy zainteresowań kulturą fizyczną dzieci i ich rodziców jako moderatory rozwoju. W płaszczyźnie tej, z zachowaniem stosownej odrębności, umiejscowiono także cechy somatyczne, które uwarunkowane są z kolei bezpośrednio przez niektóre czynniki środowiska rodzicielskiego (głównie o charakterze biologicznym i socjalnym) oraz zwrotnie, poprzez przejawy zainteresowań kulturą fizyczną dzieci.

Grupy czynników umiejscowione w drugiej płaszczyźnie, tj. czynniki szkolne, moderatory rozwoju i cechy somatyczne, warunkują bezpośrednio rozwój komponentu motorycznego sprawności fizycznej.

Z przedstawionych rozważań na temat poziomu i struktury sprawności w środowisku wiejskim, miejskim, uprzemysłowionym i innych nasuwa się wniosek, że każda populacja w swoisty sposób dostosowuje się do określonych potrzeb życia w konkretnych warunkach środowiska. Te specyficzne właściwości i umiejętności pozwalają w tym środowisku istnieć i być skutecznym, czyli sprawnym.

Zawarte w opracowaniu Andrzeja Malinowskiego (1976) i zredagowane przez Jadwigę Grabowską (1998) „Dziecko Konińskie”, wyniki badań rozwoju fizycznego dzieci i młodzieży województwa konińskiego inspirują do dalszych badań. Interesujące staje się pytanie, jaki jest stan rozwoju motorycznego dzieci z różnych regionów wiejskich tego środowiska, gdyż badane przeze mnie dzieci należą terytorialnie do tego regionu.